

ACOS A/S

Sametingets eldrepolitisk redegjørelse

[Skriv inn undertittel for dokument]

[Skriv inn forfatternavn]

30.11.2012

Innhold

Sametingets eldrepolitiske redegjørelse.....	3
2 Status og muligheter.....	5
3 utfordringer.....	7
Avslutning og oppsummering.....	11

Sametingets eldrepolitiske redegjørelse

1. Innledning

Sametingsrådet sier i vår politiske tiltredelseserklæring, politisk plattform for flertallsrådet i Sametinget for perioden 2009 – 2013, blant annet at:

”Vi vil utvikle en samisk eldre- og omsorgspolitikke i løpet av de neste fire årene. Vi vil sikre at de eldre får en trygg tilværelse, og legge til rette for arenaer der eldre og yngre kan møtes, slik at verdifull tradisjonskunnskap kan føres videre.”

Sametingsrådet ønsker å igangsette arbeidet med utformingen av en helhetlig samisk eldrepolitikk. Rådet ser et klart behov for at Sametinget drøfter og vedtar politikk som vil kunne gi signaler til det samiske samfunnet om at de samiske eldre verdsettes som ressurspersoner i de samiske samfunnene de bor i, og at Sametinget også løfter opp til debatt samiske eldres situasjon i de ulike samiske områdene, i by og på bygda i Sápmi. Sametingsrådet ønsker et fokus på mulighetene som finnes i det samiske samfunnet for å nyttiggjøre seg av eldre menneskers kunnskap og livserfaring. Vi er også opptatt av at samiske eldres levekår skal debatteres og at Sametinget har det som målsetning å forbedre helsetilbudet og øke tilbudene for samiske eldre. Sametingsrådet ønsker en bred debatt, hvor det ses på hvilken rolle Sametinget har i forhold til eldrepolitikk, og også hvilke muligheter og begrensninger som finnes når Sametinget skal utforme en helhetlig samisk eldrepolitikk. Det vil være naturlig i det videre arbeidet og gå mer i detalj med hensyn til hvilke myndigheter som har ansvar for at samiske eldre skal ha likeverdige tilbud som andre eldre i samfunnet. Sametingsrådet legger derfor nå frem en egen eldrepolitisk redegjørelse for Sametingets plenum.

Hensikten med redegjørelsen er at Sametinget ønsker å sette et tydelig fokus på eldrepolitikken. Samisk eldrepolitikk har ikke vært gjenstand for en helhetlig drøfting i Sametinget før. Eldrepolitikk berører alle samfunnsområder, og er derfor oftest integrert i øvrige planer og vedtak, uten at eldre er nevnt spesifikt. Sametingsrådet ser at det kan være uheldig om eldrepolitiske beslutninger overlates fullt og helt til nasjonale myndigheter, uten at Sametinget aktivt deltar i konsultasjoner med ansvarlige departementer og ivaretar samiske eldres interesser også på nasjonalt nivå. Eldres deltakelse i offentlige beslutningsprosesser er styrket gjennom lov om kommunale og fylkeskommunale eldreråd fra 1991, §§ 1 og 5, som pålegger kommuner og fylkeskommuner å etablere egne eldreråd. Det er henholdsvis kommunestyret og fylkestinget som utnevner eldrerådene, og rådene tar opp de sakene de selv ønsker å behandle jf. §§3 og 7.

Eldrerådene er rådgivende organer etter lovens § 3 (1). Sametinget er ikke lovpålagt til å ha et eget eldreråd etter denne loven, ei heller etter annen lovgivning, men Sametingsrådet har likevel sett viktigheten av at også samiske eldre skal ha tilsvarende muligheter til å påvirke sametingets politikkutvikling som det eldre har i forhold til kommunal og fylkeskommunal politikk. Sametinget opprettet derfor Sametingets eldreråd i februar 2012. Eldrerådet består av 5 medlemmer og 3 varamedlemmer. Leder for eldrerådet er Inga Karlsen og nestleder er Anders P. Siri. Sametingsrådet har oppnevnt rådet, på bakgrunn av forslag fra Sametingets politiske partier/grupper, og rådet har lagt vekt på å få representanter inn i eldrerådet fra et bredt geografisk område.

Denne redegjørelsen vil peke på noen områder Sametingsrådet ser på som viktige utfordringer for å sikre samiske eldre likeverd på alle samfunnsområder. Redegjørelse vil ikke være uttømmende, og debatten i Sametingets plenum vil være retningsgivende for Sametingsrådets videre arbeid med konkretiseringen av samisk eldrepolitikk. Sametingsrådet ser at Sametinget har begrenset med muligheter til å fatte direkte beslutninger som vil kunne berøre samiske eldres rettigheter og muligheter. Indirekte så kan sametinget gjennom vårt politiske arbeid og gjennom vår virkemiddelbruk påvirke andre myndigheters prioriteringer og initiere samarbeid som vil kunne positivt påvirke samiske eldres livssituasjon. Sametingsrådet har foreslått, og fått Sametingets plenum til å vedta noen særskilte pilotprosjekter som har som målsetning å styrke helsetilbudet for samiske eldre og styrke samiskspråklige eldres tilbud til lese-og skrivehjelp i en utvalgt kommune. Sametingsrådet ser potensialet for disse pilotprosjektene, at disse kunne utvikles til å omfatte en større gruppe samer over et større geografisk område. Både prosjektet med samiske helsetreff ved Várdobáiki, og lese-og skrivehjelpen for samiskspråklige eldre i Kautokeino kommune er prosjekter som kan vise til gode resultater og som kan være gode modeller for andre kommuner, institusjoner og områder. Sametingsrådet ser mange andre områder som behøver et særskilt fokus, og rådet har også bedt Sametingets eldreråd om innspill til redegjørelsen.

Samiske eldre er en stor ressurs og dette må synliggjøres. De eldres erfaring er viktig for det samiske samfunnet og må komme fremtidige generasjoner til nytte. Overføring av verdier, kunnskap og viten mellom generasjoner må styrkes. Dette er klare strategier i Sametingets kunnskapssatsning og også når det gjelder kulturtiltak vektlegger Sametingsrådet å støtte opp om arenaer for overføring av tradisjonskunnskap, kulturkunnskap fra eldre til yngre.

Sametingets eldreråd har kommet med gode innspill som på en god måte beskriver samiske eldres egne tanker rundt hva som bør være i fokus i en samisk eldrepolitikk. Hovedbudskapet fra samiske eldre er at samiske eldre har behov og rett til likebehandling uansett livssituasjon. De

samiske eldre har ofte ønske og behov for at tjenester de etterspør er på samisk, og at disse tar hensyn til deres samiske kulturbakgrunn. Det pekes videre på at samiske eldre er en uensartet gruppe. Politikktutforming må ta hensyn til dette, og således omfavne både de eldre som er aktive i arbeidsliv og samfunn, og de eldre som av ulike grunner har behov for pleie og omsorg i vid betydning. Eldre samer i byer kan ha andre typer behov og ønsker enn samiske eldre som bor på bygda. Redegjørelsen vil derfor berøre både de eldre som ressurs, men også peke på de behov eldre har og rettigheter eldre bør ha. I tillegg har en samisk eldrepolitikk en ytterligere dimensjon, mulighetene for samarbeid mellom samiske eldre i Norden og Russland og folk-til-folk samarbeid med andre urfolks eldre.

2 Status og muligheter

Eldre har i de fleste urfolkssamfunn en spesiell status som samfunnets søyler, bærere av vår felles historie og kunnskap og formidlere av urfolkens verdier og visjoner som folk. Definisjon på hva eldre er, kan variere fra samfunn til samfunn. Ulike samfunn har hatt, og har ulikt syn på eldre. Eldre har også ulik rolle og status i samfunnet. Tradisjonelt har eldre i samisk samfunn, som i mange andre urfolkssamfunn hatt en viktig rolle og har blitt behandlet med respekt. Deres kompetanse og viten er tillagt høy viktighet, noe som har medført at eldre har høy status. Vi ser at dette nå er i ferd med å endres. I dagens moderne samfunn har ikke folk i like stor grad bruk for den kompetansen dagens eldre har. Arbeidslivet og arbeidslivets regler er likt for alle uansett etnisitet. Mange eldre er også i aktivt arbeid lenger nå enn før. Mange eldre ønsker å være aktive i arbeidslivet lenge, mens andre ønsker å ta ut pensjon ved oppnådd aldersgrense. Arbeidslivets regler tilsier at man kan gå av med pensjon ved fylte 62 år, da er man pensjonist. Men det er mange som likevel ikke vil kalle seg for eldre når man enda er i 60-årene.

Spørsmålet er om det er behov for å definere samiske eldre. Er definisjonene hensiktsmessige, eller bør samiske eldre selv få definere når de føler seg som eldre. De begrepene som ofte går igjen er; de eldre, tilårskomne, pensjonister, seniorer, gamle, og betydningene av begrepene varierer.

Sametingsrådet bruker begrepet eldre (*Vuoras olbmot*) som en fellesbetegnelse, og ikke en gruppe over en viss alder.

Sametingets eldreråd har i sine innspill til denne redegjørelse fokusert på blant annet følgende områder:

- Eldre i primærnæringer bor som regel alene hjemme, og har ikke daglig kontakt med de som utøver næringen. Mange føler også et press på å gi plass til yngre folk i næringen. Samfunnet rundt oss er opptatt av rekruttering av ungdom til ulike yrker, også primærnæringer. Dette gjør at eldre trekker seg ut av yrket selv om de kanskje kunne ha vært aktiv lenger. Det er en utfordring for næringene å finne en balansegang som næringen selv er best tjent med. Også i disse sakene må

menneskelige hensyn veie tungt. I for eksempel for deltakelse i sjøfiskeriene, så er den generelle regelen at en kan stå på blad B (yrkesfisker) frem til fylte 75 år. Hvis fiskere mottar pensjon av ulike slag med begrenset deltakelse i fisket, kan det forårsake at fiskere flyttes over fra blad B til blad A (biyrke) eller strykes ut av manntallet.

- Eldrepolitikken i samarbeidsavtalene: Det er utarbeidet samarbeidsavtaler mellom Sametinget og flere fylkeskommuner og et utkast til samarbeidsavtale med Tromsø kommune. I avtalen med Tromsø kommune er tiltak for samiske eldre en del av avtalen og dette er eldrerådet positiv til. Gjennom samarbeidsavtaler med fylkeskommuner og kommuner kan Sametinget legge føringer som sikrer eldre samers språklige og kulturelle rettigheter.
- Samiske eldre som ressurs: I Norge er bare 31 % av eldre over 67 år i arbeid. For alle mennesker er det grunnleggende å kunne føle at de er til nytte, at det er bruk for meg. Utfordring for arbeidsgivere er å skape et arbeidsmiljø som tillater og frister eldre til å være yrkesaktive lenge.
- Utviklingstrekk: Det er ikke gjort noen undersøkelser på hvor mange samiske eldre som bor i de samiske områdene, eller samiske kommuner. I følge samisk statistikk 2012 er folketallet i området nord for Saltfjellet gått ned med 17 prosent siden 1990. Det er mest ungdom som flytter, og befolkningen er eldre enn i landet ellers. Dette vil ha konsekvens for bosetningsmønsteret i Nord-Norge. Av folkemengden i hele landet i 2010 var 13 prosent av befolkningen over 66 år. Forskjellen mellom de mest og minst sentrale kommunene er at det relativt sett er færre i yrkesaktiv alder og flere eldre i de minst sentrale kommunene. De samiske tradisjonelle bosettingsområdene står overfor fraflytting og en eldre befolkning. Samtidig opplever byene en stor vekst. På sikt vil også et samisk tilbud til de eldre representere en stor utfordring for bykommunene. Andre kommuner igjen opplever at det verken er fraflytting eller tilflytting, og at andelen eldre gradvis øker.
- Sametingets rolle i eldrepolitikken: Sametinget har i dag en begrenset rolle og myndighet i de ulike arenaene hvor samisk eldre møtes eller er. Det er i første omgang kommuner som har hovedansvar for alle innbyggere i kommunen, også de eldre. Sametinget må derfor søke å påvirke kommunene til å ta kommunens eldre med i alle sammenhenger.
- Sametingets muligheter: Sametinget disponerer en del virkemidler, både direkte tilskudd som går til kommuner, språksentere, kulturhus og lignende, og i tillegg disponerer Sametinget søkerbaserte midler innen blant annet språk, opplæring, kultur, tradisjonell kunnskap, kulturminner, helse og regionalutvikling. Sametinget kan i større grad legge føringer for disse midlene gjennom tildelingskriterier og prioriteringer som også ivaretar generasjonsperspektiver.
- Samiskspråklige Eldres rettigheter til likeverdige tilbud: For det første er det viktig at eldre får tilbud på sitt eget språk. Like viktig er også at kommunene tilrettelegger for overføring mellom generasjoner i språkopplæring, kulturkunnskap og tradisjonell kunnskap. Siden det er kommunene som har ansvar for barnehager, skoler og kulturskoler, mener eldrerådet at Sametinget må ta disse

spørsmålene opp både i forhold til tildeling av språkmidler til de såkalte tospråklighetskommunene og i forbindelse med samarbeidsavtalene med dem.

- Hvor blir det nasjonale fokuset av når det gjelder samiske eldre? Sametinget må også i møte med sentrale myndigheter påpeke det nasjonale ansvaret for eldre, også samiske eldre. Dette er spesielt viktig i de tilfeller det kommer nye reformer, nye lover, regler, rundskriv. De fleste reformene skjer uten at man tar høyde for at de samiske kommunene får en dobbel ”belastning” både med informasjon, skjemaer og lignende og disse bare er på norsk. Det innebærer at all informasjon forblir på norsk eller at kommunene må ta på seg oppgaven med oversetting og tilpassing.

3 utfordringer

Sametingets elderråd har kommet med utfyllende kommentarer og innspill også når det gjelder utfordringer.

Politisk deltakelse

Aldersgruppen over 65 år er nesten helt ute av folkevalgte organer i Norge, og lite representert i aldersgruppen over 60 år. Det er en utfordring å få flere eldre med i politisk arbeid og i organisasjonsarbeid. Mange eldre stiller på valglistene ved kommune – og fylkesvalg og ved Sametingsvalg. Men ved nominasjonen er erfaringene fra eldre at de blir plassert ganske langt ned på lista, og vil dermed ikke oppnå å bli valgt inn. Dette er et spørsmål som de politiske partiene som stiller lister til Sametingsvalget må ta tak i. Ønsker man eldre til politiske verv, må de få plass høyt oppe på listene for å bli valgt inn.

Eldre i byene:

Det er etter hvert blitt mange eldre samer som bor i byene. Mange har bodd mesteparten av livet i byen, og vil fortsatt bo der hele alderdommen. De ønsker arena for å møte andre samer i byen. Derfor er det viktig å tilrettelegge eller skape møteplasser for samiske eldre. Like viktig er det at transport er tilrettelagt slik at møteplasser blir et reelt tilbud. Mange eldre i byene er også bekymret for å bli gammel. Og ikke kunne kommunisere på sitt eget språk med de som er rundt en, enten ansatte i kommunen eller pårørende, er vanskelig. Derfor bør de største kommunene i landets som har en betydelig samisk befolkning, også ta høyde for at det etter hvert vil bo mange samisktalende eldre som har behov for omsorgstjenester. Enkelte kommuner sier at de kan ordne med tolketjeneste, men dette er ikke å foretrekke fremfor det å kunne kommunisere direkte med den det måtte være. Der hvor det må løses med tolking, må dette være en naturlig del av tilbudet. Det kan ikke være sånn at det er den som snakker samisk, klienten, som må be om tolk. Mange eldre har samisk som førstespråk, og de eldre som blir demente, mister det tillærte språket. Dette skaper problemer med kommunikasjonen med omverdenene, og skaper til dels store utfordringer i møte med helsevesen og omsorgssektoren. Det viser seg at de aktuelle etatene i noen

byer ikke har samisk språkkompetanse, og heller ikke kulturkompetanse, noe som fører til misforståelser og til dårligere helse – og omsorgstilbud. I Norge skal alle ha et likeverdig helsetilbud, og det gjelder også for samer. Likevel får ikke samiske eldre det tilbudet så lenge dette bygger på norsk språk. Det har fremkommet ønsker om at det etableres egne samiske avdelinger i de største byene for samiske beboere. Sametingsrådet har tatt saken opp med Oslo kommune, og kommunen ser nå på mulighetene for å etablere en egen avdeling for samiske eldre.

Sametingsrådet ser behovet for å støtte opp om etablering av møteplasser hvor samiske eldre kan møtes hvor språk, kultur, samisk mat og duodji kan ha en sentral plass.

Å kunne bo hjemme

Det moderne og tekniske samfunnet kan gi utfordringer for mange eldre. Mange offentlige og private organer har elektroniske tjenester, for eksempel banker, offentlige etater, NAV og lignende. Mange eldre behersker både data og andre tekniske hjelpemidler, men det er likevel en terskel å bruke dette i hverdagen. De fleste eldre må ha opplæring for eksempel i bruk av data. Sametingsrådet har initiert og finansiert et forsøksprosjekt i Kautokeino kommune hvor målsetningen er å utvikle lese – og skrivebistand til eldre samiskspråklige samer i kommunen. Signalene fra brukerne av dette tilbudet er så langt meget positive, og Sametingsrådet ser at denne modellen kan utvikles slik at den også kan innføres andre steder. I regi av dette prosjektet er det også holdt datakurs for eldre. Finansiering av slike prosjekter er en stor utfordring og krever at kommunen stiller opp med en betydelig egenandel. Sametingsrådet ser behov for at staten finansierer slike tiltak, særlig fordi det her er snakk om samiske eldre som ikke behersker norsk og/eller skriftlig samisk på grunn av manglende skolegang.

Mange eldre vil likevel foretrekke å bo i sitt hjem lengst mulig. For å gjøre hverdagen lettere og bedre er det viktig med ulike typer tjenester og tiltak fra kommunens side. Også det sosiale livet har stor betydning for trivselen, og flere typer møteplasser og ulike oppgaver i nærmiljøet kan være av stor betydning for den enkelte.

Mange eldre savner informasjon om saker som angår de eldre i kommunen. Dette informasjonsbehovet bør kommunene ta på alvor eller gjøre noe med. Hvilken informasjon eldre søker, kan variere fra sted til sted.

Media er en faktor som spiller stor rolle i hverdagen. Fra eldre etterlyses det bedre tilbud fra NRK Sápmi for samiske eldre, et tilbud som er mer tilpasset eldre. Dette ønskes mer og flere kulturprogrammer, intervjuer med eldre, intervjuer om fortiden, og at det er et mer bevisst musikkvalg i forhold til alle grupper. Samiske eldre uttrykker ofte behov for besøksordninger, hvor de kan unngå ensomhet og får noen å snakke samisk sammen med.

Helse og omsorg

Institusjonstenkning i samisk sammenheng er av nyere dato. De eldre har hatt plass i hjemmet også etter at de sluttet i yrkesaktivitet. Situasjonen i dag er den at de eldre bor alene/ toina hjemme og har

ikke alltid familie og slekt i umiddelbar nærhet, eller tilgjengelig. Når pleiebehovet melder seg, må de fleste på institusjon. Det er derfor viktig at institusjoner er tilpasset samiske eldre, både hva angår samisk språk og kulturforståelse, og beboernes aktivitet og levestett som mat, duodji og lignende blir ivarettatt i omsorgsbolig og eldreheim.

Her har kommunene viktig rolle i forhold til ansatte og kompetanse, samt organisering av kommunale tjenester. Samisk kultur vil være en viktig del i eldreomsorgen i kommunen. Samisk tun kan være et eksempel på tiltak for å bidra til en bedre hverdag for en gruppe eldre.

Kommuner må ta hensyn til samisk befolkning når institusjoner skal bygges og samiske eldre bør være med i planprosessen slik at passering av eldreboliger og institusjoner ivaretar samisk perspektiv.

Nettverk

Mange eldre som har vært yrkesaktive hele livet, vil kunne savne sosialt nettverk etter at de trer ut av aktivt arbeidsliv. Tilrettelegging av møteplasser er derfor viktig. I byene vil møteplasser for eldre samer være viktige elementer i hverdagen, og vil fremme trivsel og være bidrag i å føle tilhørighet. Det vil også skape arena for andre, yngre mennesker hvor de skal kunne snakke samisk. Mange eldre innehar mye kulturkompetanse og tradisjonell kunnskap. Møteplasser kan være en arena å overføre tradisjonell kunnskap fra en generasjon til en annen. Ambulerende "sosialarbeider" som tilrettelegger for møteplasser for samiske eldre, kan være et tiltak som spesielt vil være til nytte i de distrikt hvor samer bor spredt. Sametingsrådet ser at slike tiltak kunne vært organisert som et interkommunalt tilbud.

Eldre som ressurs for barnehager og skoler, opplæring og forskning:

Eldre samer besitter viktige verdier innen språk og tradisjonell kunnskap. Ved å overføre tradisjonskunnskap ved bruk av samisk språk til barn og unge, gis kulturell ballast og kulturkompetanse samt språkkompetanse til nye generasjoner. Sametingsrådet har vektlagt å igangsette prosjekter som skal legge mer fokus på tradisjonell kunnskap i grunnopplæringen og i samfunnet for øvrig. Opplærings- og utdanningstilbud i tradisjonell kunnskap er viktig fordi slik kunnskap i mange områder ikke er dokumentert og vanskelig tilgjengelig for skolene.

Tradisjonell kunnskap/*árbediehtu* er en viktig del av samisk kultur og identitet. *Árbediehtu* knytter seg blant annet til ulike bruksmåter og til forvaltningen av naturressursene. Denne erfaringsbaserte kunnskapen overleveres fra eldre til yngre generasjoner, gjennom muntlige forklaringer og praktisk øvelse.

Et godt eksempel er mentorprogrammet *Bihkedäija* som samisk språkcentrum Østersund/ Tärnaby har utviklet. Her har eldre sørsamisktalende vært mentorer og språklige forbilder for yngre. Slik opplæring og utdanning må sikres i alle samiske språkområder.

Sametinget mener at det må settes inn tiltak for å bedre eldre samers mulighet til å overføre språkkunnskaper til barn og unge. Sametingsrådet har gitt tilskudd til *Deanu sámeskuvla* og

Billávuona bajassaddanguovddáš for å utvikle prosjekter innenfor samisk naturbruk i grunnopplæringen. Prosjektene har sterkt fokus på tradisjonskunnskap, og eldre samer vil naturlig nok brukes som ressurspersoner i prosjektene.

Samisk representasjon i fylkeseldrerådene

Statens seniorråd har en representant oppnevnt av Sametinget. Sametingsrådet ser det som viktig at fylkeseldrerådene i fylkene hvor det er samisk bosetning har samisk representasjon. Dette er noe fylkeskommunene må påse hver gang det utnevnes et eldreråd. Sametingsrådet oppfordrer fylkeskommunene å påse at det sikres samisk representasjon i fylkeseldrerådene. Dette er noe som også kan tas inn ved revisjon av samarbeidsavtalene med fylkeskommunene.

Sametingets eldreråd

Sametingsrådet ønsker at Sametinget debatterer hvordan Sametinget som institusjon kan nyttiggjøre seg av eldres kompetanse (utenom eldrerådet). Sametingsrådet ønsker at Sametinget debatterer hvilken rolle Sametingets eldreråd skal ha i forhold til Sametingets virksomhet, i budsjettarbeidet osv. Sametingets eldreråd har uttrykt et klart ønske om å få talerett i Sametingets plenum. Dette kan for eksempel gjennomføres i plenumsuka, eller i forbindelse med plenumsavviklinga. Dette må forankres i Sametingets forretningsorden. Sametingsrådet ønsker at Sametingets eldreråd og samiske eldre skal kunne utveksle erfaringer og skape nettverk i forhold til andre urfolk. Fokuset for eldrerådets første periode vil være å bygge opp eldrerådet, organisere arbeidet og utforme retningslinjer og skape samarbeid med aktuelle samarbeidspartnere. Behovet for å justere eldrerådets budsjett har allerede meldt seg, og Sametingsrådet foreslår derfor å øke eldrerådets budsjett fra 100.000,- til 250.000,-. Sametingsrådet ser behovet for å vurdere eldrerådets budsjett i dialog med eldrerådet og i henhold til aktiviteten i rådet.

Samiske eldre og andre urfolk: Internasjonalt arbeid

Sametingsrådet ser verdien i at samiske eldre aktivt deltar i urfolkssamarbeid, og har muligheten til å bygge nettverk med andre urfolkseldre (*Elders*). Det er flere urfolk som har egne organisasjoner (NGOer og andre typer sammenslutninger) for sine "elders". Hittil har ikke det samiske samarbeidet gjennom Samisk Parlamentarisk Råd eller Sametingets samarbeid med andre urfolk hatt et særskilt fokus på samarbeid mellom eldre urfolk. Samiske eldre bør etter Sametingsrådets oppfatning ha en rolle også i slike sammenhenger, og Sametinget bør drøfte hvordan dette kan gjennomføres innenfor Sametingenes egne rammer og gjennom samarbeidsavtalene mellom Sametingene.

Sametingsrådet mener at tiltaket "The elders" også burde få et sterkere urfolksperspektiv. "The elders" er uavhengige eldre verdensledere som er ført sammen av Nelson Mandela. *The elders* arbeider globalt, og gjennom sine erfaringer støtter de opp om ulike fredstiltak rundt om i verden, de retter fokus på brudd på menneskerettigheter og adresserer ulike typer humanitærspørsmål. Tidligere statsminister i Norge, Gro Harlem Brundtland er en av de utvalgte eldre lederne som ledes av

Desmond Tutu. The elders setter også fokus på urfolks rettigheter og urfolksbarns utviklingsmuligheter og rett til utdanning.

Avslutning og oppsummering

Sametingsrådet ser en del utfordringer som må ha fokus i det videre arbeidet med en helhetlig samisk eldrepolitikk. Mange av de utfordringene eldre møter i dag, er menneskeskapt og må gå an å løse. Også samiske eldre har de samme rettigheter som den øvrige befolkningen. Sametinget må være med på å påse at aktuelle parter ser deres ansvar. Dette gjelder offentlige så vel som private aktører. Alle har et ansvar for å vise forståelse for samiske Eldres sak.

Sametingsrådet vil også synliggjøre samiske eldre som ressurs for både det samiske og det norske samfunnet. Sametingsrådet har i denne redegjørelsen pekt på viktigheten av å ta i bruk de Eldres kompetanse på flere områder. Sametingsrådet vil følge opp dette i møte med ulike samarbeidsparter som kommuner, fylkesmenn og departementer.

Kommuner har ansvar for alle innbyggere i kommunen, og er de som har tjenestetilbudet og tilrettelegger tiltak for alle, også samiske eldre. Her er møteplasser og transport viktige stikkord.

Kommunene må også ha samisk kompetanse i alle ledd. Dette fordrer opplæring av ansatte i samisk språk og kulturforståelse. Også i forbindelse med ansettelse er det viktig at kommunene husker at de har en samisktalende befolkning i kommunen.

Mediesaker som belyser hvor svakt samiske eldre står i møtet med helsevesenet i Norge påminner oss om at det burde finnes særskilte ombud som ivaretar samiske Eldres rettigheter. Sametingets eldreråd har pekt på behovet for et samisk eldreombud. Det pekes videre på at samisk kultur må bli en del av den kulturelle spaserstokken. Dette er noe Sametingsrådet vil følge opp i det videre.

Politiske partier må løfte Eldresaken opp, og sette dette på dagsorden. Partiene kan påvirke myndigheter i forbindelse med saker som angår eldre eller hele befolkningen. De politiske partiene bør også ta eldre på alvor i forbindelse med nominasjonsprosessen til sametingsvalget. Om de ønsker å få inn eldre medlemmer til styre og råd, må disse nomineres så høgt at de er reelle kandidater, og ikke bare listefyll.

Departementer og regjeringen må vedta et regelverk som tar hensyn til samisk språk og kultur i alle sammenhenger, og spesielt også i de saker som angår samiske eldre. Når lover og regler vedtas, må samiske Eldres situasjon være med i vurderingene. Også når det legges frem satsinger på ulike områder må samisk språk og kultur innlemmes.

Det er viktig med samisk kulturforståelse i utdanning. Samisk eldreomsorg må inn i fagplaner for aktuelle fag på videregående opplæring og høyskoler. Det er departementet som fastsetter fagplaner og som må påse at dette oppfylles.

Sametinget vil ta fremme denne saken ved å ta kontakt med aktuelle høyskoler og universiteter, og andre institusjoner som utdanner helsepersonell.

Sametingsrådet foreslår å følge opp redegjørelsen med en egen handlingsplan for samiske eldre.

Arbeidet påbegynnes i 2013.